

HISTORY

Становлення та організація діяльності Одеського університету в період румунської окупації

В. І. Остащук

Кафедра культурології та мистецтвознавства, Одеський національний політехнічний університет, м.Одеса, Україна,
Corresponding author. E-mail: ostver@mail.ru

Paper received 25.03.17; Accepted for publication 05.04.17.

Анотація: Дана стаття присвячена становленню та організації Одеського університету в період румунської окупації 1941-1944 рр. В публікації розглядаються привід та основні причини для відкриття університету, здійснення контролю за діяльністю університету, окремі аспекти взаємодії між університетом та владними структурами.

Ключові слова: окупація, Одеський університет, румунська влада, ідеологічна політика, ректор, професори.

Друга світова війна була однією з найвагомійших подій ХХ ст., що суттєво вплинула на подальший історичний розвиток людства. Звернення до її дослідження в Україні залишається актуальним і дотепер, оскільки окремі сюжети використовуються для політичних цілей, впливу на суспільну свідомість. Вкрай важливим є, у тому числі, проблеми існування окупованих територій, ідеологічні впливи. Останнє великою мірою відбивалося в освітніх та культурних аспектах життєдіяльності.

Виходячи з цього, метою даної роботи є дослідження становлення та організації Одеського університету в період румунської окупації. Для досягнення означеної мети необхідно дослідити по-перше, привід та основні причини для відкриття університету; по-друге, здійснення контролю за діяльністю університету; по-третє, з'ясувати окремі аспекти взаємодії між університетом та владними структурами. Актуальність проблеми обумовлена недостатньою вивченістю цієї сторінки історії Одеси.

На сьогодні не існує наукових розробок присвячених безпосередньо цим проблемам. Поряд з цим слід зазначити, що доба окупації вже ставала предметом досліджень радянських[1], сучасних вітчизняних[2], американських[3], румунських та молдавських[4] дослідників.

Джерельну базу дослідження становлять матеріали державного архіву Одеської області, зокрема румунська періодична преса, («Одесская газета», «Одесса», «Молва»), яка виходила з перших днів окупації Трансїстрії.

Для того, щоб вирішити питання подальшої долі вищої освіти в окупованій Одесі, а також зібраних бібліотек та колекцій, які не були евакуйовані, професурою вищих навчальних закладів міста 28 жовтня 1941 р. до румунського муніципалітету було направлено делегацію у складі професора історії Бориса Варнеке, проф. астрономії Костянтина Покровського, проф. ботаніки Георгія Потапенка, доц. кафедри точних наук Сергія Білозерова та доцента географічних наук Костянтина Стамерова. Делегацію прийняв генеральний секретар міського муніципалітету Костянтин Видрашку. Під час переговорів було порушено питання про відновлення діяльності вищих та середніх навчальних закладів міста. Це стало можливим

завдяки тому, що члени делегації змогли переконати румунську адміністрацію у своїй лояльності [5]. Причиною такого кроку з боку науковців та викладачів, окрім іншого, було прагнення зберегти можливість наукової діяльності, а також цінні наукові колекції. Цю думку підтверджує той факт, що після повторного закриття 20 березня 1944 р. університету у зв'язку зі зміною воєнної ситуації та відступом німецько-румунських військ, багато викладачів і учбово-допоміжний персонал не залишили свої кафедри і зберігали цінне майно.

Відкриття університету, куди були запрошені професори і викладачі, які з тих чи інших причин залишилися в Одесі, відбулося 7 грудня 1941 р., у неділю, об 11 годині ранку, в аудиторії медичного факультету [6].

Діяльність університету румунська адміністрація планувала використати для проведення певної ідеологічної політики, а саме: для легітимізації окупаційного режиму в Трансїстрії та румунізації місцевого населення. Так, професор Г. Алексану у своїй промові зазначав, що «в цей день молодь, яка отримала бойове хрещення у водах Дністра і Бугу, нащадки покоління, яке вийшло зі стін старої фортеці Могильова, щоб прокласти шлях світла і тріумфу молдавських воєвод, нащадків в лісах Немирова, де фортеця воєводи Дука пильно охороняє води Бугу – нащадки всіх цих героїчних поколінь збереглися нині в нашій провінції, щоб зігріти вистраждану душу народу» [7].

Діяльність навчального закладу повністю підпорядковувалася румунській владі. Так, до січня 1942 р. «академічною корпорацією» представників окупаційної адміністрації і наукової спільноти міста був розроблений статут університету, згідно з яким призначення на головну посаду – ректора університету – мало відбуватися винятково за затвердженням губернатора. В основу статуту було покладено законодавство Російської імперії, яке увійшло в практику університетського життя після 1905 р. [8]. Статут, забороняв будь-які студентські суспільні організації, суворо регламентував внутрішнє життя університету, поведінку студентів у громадських місцях.

Новим ректором університету став професор медицини Павло Часовников [249, арк.1]. Він народився 9 вересня 1877 р. у селищі Балтай Саратовської губернії у російській сім'ї протоієрея. Вищу освіту майбу-

тній ректор отримав на медичному факультеті Новоросійського університету [9]. Після закінчення медичного факультету університету у січні 1907 р. він був призначений позаштатним ординатором хірургічного факультету Новоросійського університету. В тому ж році став штатним ординатором клініки хірургічного факультету. У 1910 р. талановитий хірург спочатку був призначений позаштатним асистентом, пізніше – в. о. асистента тієї ж клініки. Одночасно він викладав та працював як лікар-хірург у клініці медичного факультету [623, арк.148]. У 1914-1918 рр. займав посаду хірурга нової міської лікарні. У 1923 р. став приват-доцентом, а з 1929 р. – завідуючим кафедрою госпітальної хірургії. З 1931 р. до початку війни П. Часовников завідував хірургічною факультетською клінікою, паралельно займаючись науковою діяльністю. Він був автором понад 60 наукових праць, присвячених проблемам оперативного лікування захворювань жовчних шляхів та шлунково-кишкового тракту. Посаду ректора Одеського університету займав протягом періоду окупації – 1942-1944 рр. З березня 1944 р. в Бухаресті, він прийняв румунське громадянство.

Після закінчення війни, 1947 р., П. Часовников був засуджений до 10 років виправно-трудових таборів та 5 років позбавлення прав за «зраду Батьківщині». У травні 1947 року професор отримав новий вирок: позбавлення волі на 25 років з конфіскацією майна та позбавлення прав на 5 років (стаття 58-1а). Він помер у місцях позбавлення волі 2 вересня 1954 р. 30 квітня 1991 р. за відсутності складу злочину був реабілітований.

Контроль за діяльністю університету покладался на університетський сенат (13-14 осіб), створений при ректорі. Його членами були проректори, декани факультетів та їхні заступники, а також деякі професори, затверджені губернатором за поданням ректора. Склад сенату затверджувався особисто губернатором Трансністрії Георге Алексяну. Секретар (з числа чиновників дирекції культури і просвіти) та радник сенату призначалися особисто губернатором [279, арк.201]. Посаду секретаря обійняв Павло Михайлович Кірсанов, який після приходу румунської влади змінив своє прізвища на Диспотулі [10]. Пізніше секретарем був призначений Сергій Олександрович Белецький, а в 1944 р. цю посаду зайняв Олександр Васильович Мойсев [11]. До обов'язків секретаря входив контроль за діяльністю університетської адміністрації. Радником сенату був призначений Василь Олександрович Плакунов [12].

Усі постанови ради факультетів мали бути затверджені сенатом університету, чий рішення, в свою чергу, суворо контролювалися губернатором. Правління навчального закладу займалося поточними адміністративно-господарськими справами.

Було відновлено посаду інспектора, скасовану після 1917 р. [13]. За проханням сенату університету (Протокол №53 від 15.12.42), в навчальному закладі також були запроваджені чотири посади інспекторів для нагляду за поведінкою студентів на лекціях та на

перервах [14]. Про зміст такого «нагляду» свідчить той факт, що перевірялися портфелі та сумки студентів. Студенти, у яких знаходили комуністичні матеріали, підлягали інтернуванню в табір [15].

Для контролю за науковою діяльністю, яка проводилася в університеті, було призначено двох проректорів – вірних людей нового режиму. Ці посади зайняли Іон Густавович Шеттле і Георгій Осипович Потапенко [16]. Цей факт вказує на те, що румунська адміністрація з пересторогою ставилася до наукової громадськості в університеті.

Шеттле Іон Густавович, доктор хімії, професор, народився 25 вересня 1887 р. у німецькій родині. З 1888 р. проживав у Одесі на вулиці Новосельській. 1906 р. закінчив медичний факультет університету [17]. Після завершення війни був засуджений на 5 років за «зраду Батьківщині».

Посаду проректора професор Іон Шеттле обіймав до кінця січня 1944 р. Оскільки слабке здоров'я не дозволяло йому поєднувати академічну роботу з адміністративною, на місце проректора дирекція культури призначила професора Борис Николаї, який при цьому залишався деканом політехнічного факультету. Професор Іон Шеттле, як і раніше, займався науковою і педагогічною діяльністю, читав лекції з органічної хімії на медичному факультеті і факультеті точних наук. В цей же період відбулися й інші зміни адміністративного апарату університету. Професор Гергій Потапенко, колишній декан факультету точних наук, був призначений проректором Одеського університету. Посаду декана факультету точних наук обійняв доцент Микола Васильєв [18]. Генеральний секретар Одеського університету Олександр Васильович Мойсев отримав додаткові обов'язки консультанта університету і секретаря сенату університету [19].

27 лютого 1944 р. румунське військове командування, не зважаючи на складну для них ситуацію на фронтах, санкціонувало відкриття весняного семестру. Але 20 березня 1944 р. німецька влада закрила університет, а його приміщення почали використовувати для військових потреб.

10 квітня 1944 р. Одеса була звільнена радянськими військами, а вже 21 квітня у стінах університету розпочалися заняття, хоча багато представників адміністрації періоду окупації і частина професорсько-викладацького складу евакуювалося на Захід або була репресована радянськими каральними органами.

Таким чином, приводом до відкриття університету та інших вищих навчальних закладів в окупованій Одесі було звернення до румунської влади місцевої професури. На провідні посади було призначено «своїх» людей, лояльних до окупаційної адміністрації. Діяльність навчальних закладів жорстко контролювалася на всіх рівнях – від затвердження особисто губернатором усіх рішень, що ухвалювалися в навчальному закладі, до перевірки сумок і портфелів у студентів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Левит И.Э. Участие фашистской Румынии в агрессии против СССР. Истоки, планы, реализация (1.09.1939 – 19.11.1942) Кишинев, 1981. 319 с; Сторов В.Ф., Зотов Н.И. 907 дней в тылу врага. Одесса: Маяк, 1969. 74с.

2. Щетников В.П. Одесский университет:1941–1944 годы (по материалам оккупационной прессы) // Записки исторического факультета. Одеса,1999.Вип.9. С.266–271.
3. Dallin A. Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule.Santa Monica, 1957.296 p.
4. Verenka O. Administratia civilă romină in Transnistria Chisinau, 1993; Rodica Solovei Activitatea Guvernamentului Transnistriei on domeniul social-economic si cultural: 19auq.1941 -29 ian.1944.Iasi, 2004.
5. Одесская газета. 1941. 29 октября.
6. Вказана праця. 10 декабря.
7. Вказана праця. 13 декабря.
8. Щетников В. П. Вказана праця. с.266.
9. Ф. Р. 2249.оп. 3.спр. 29. арк.76, арк.15
10. Dallin A. Вказана праця. р.54.
11. Одесская газета.1944. 25 января.
12. Ф. Р. 2249 .оп. 3. спр. 29. арк.19.
13. Ф. Р. 2274 оп. 1. спр. 233.арк.348
14. Там само. арк.411
15. Там само.арк.258
16. Dallin A. Вказана праця.р.60
17. Ф. Р. 2249 оп. 3. спр. 29. арк. 17
18. Одесская газета. 1944. 7 марта.
19. Там само.

REFERENCES

1. Levit I.E. Participating of fascist Romania in aggression against the USSR. Sources, plans, realization (1.09.1939 – 19.11.1942) Kishinev. 1981. 319 p; Egorov V.F., Zotov N. 907 days in to the rear of enemy. Odessa: Lighthouse, 1969.74 p.
2. Schetnikov V.P. Odessa university:1941–1944 years (on materials of the of occupation press) of// Messages of historical faculty. Odesa,1999.V.9. pp..266–271.
3. Dallin A. Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory Under Foreign Rule.Santa Monica, 1957.296 p.
4. Verenka O. Romanian administration in Transnistria, Chisinau, 1993; Rodica Solovei ruling Transnistria activity on the social-economic and cultural: 29 19auq.1941 ian.1944.Iasi 2004.
5. The Odessa newspaper. 1941. October 29.
6. Op. cit. 10 December.
7. The Odessa newspaper. 1941. December 13th.
8. Schetnikov V.P. Odessa university.... p.266.
9. F. 2249.in. 3.Spr. 29. s.76.p.15
10. Dallin A. Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory ...p.54.
11. The Odessa newspaper.1944. The 25th of January.
12. F.2249. in3. s. 29. p.19.
13. F. 2274 .in. 1. s. 233.p.348
14. F.2249. in3. s. 29. p.411
15. Op. cit. p.258
16. Dallin A. Odessa, 1941–1944: a Case Study of Soviet Territory ...p.60
17. F. 2249 in. 3. s. 29. p. 17th
18. The Odessa newspaper. 1944. 7 March.
19. Op. cit.

Becoming and organization of activity of the Odesa university in the period of Romanian occupation

V. I. Ostashchuk

Abstract: This article is devoted becoming and organization of the Odessa university in the period of Romanian occupation 1941-1944 In a publication cause and principal reasons is examined for opening of university, control after activity of university, separate aspects of co-operation between administration of university and by the structures of power.

Keywords: *occupation, Odesa university, Romanian power, ideological policy, rector, professors.*

Становление и организация деятельности Одесского университета в период румынской оккупации

В. И. Остащук

Аннотация: Данная статья посвящена становлению и организации Одесского университета в период румынской оккупации 1941-1944 гг. В публикации рассматривается повод и основные причины для открытия университета, контроль за деятельностью университета, отдельные аспекты взаимодействия между администрацией университета и структурами власти.

Ключевые слова: *окупация, Одесский университет, румынская власть, идеологическая политика, ректор, профессора.*